

Antonio SANDU, Elena UNGURU

MEDIEREA
și
PROBAȚIUNEA.

PRACTICI SOCIALE
RESTAURATIVE

Lumen
2016

MEDIEREA ȘI PROBAȚIUNEA. PRACTICI SOCIALE
RESTAURATIVE

Antonio SANDU, Elena UNGURU

Copyright Editura Lumen, 2016
Iași, Țepeș Vodă, nr.2

Editura Lumen este acreditată CNCS

edituralumen@gmail.com
prlumen@gmail.com

www.edituralumen.ro
www.librariavirtuala.com

Redactor: Roxana Demetra STRATULAT
Design copertă: Roxana Demetra STRATULAT

Reproducerea oricărei părți din prezentul volum prin fotocopiere, scanare, multiplicare neautorizată, indiferent de mediul de transmitere, este interzisă.

Volumul este la a 2-a ediție, prima fiind apărută la Editura Tritonic în 2014, sub titlul “*Acțiune comunicativă. Justiție deliberativă și restaurativă. Perspective socio-juridice asupra medierii și probațiunii?*”, tirajul fiind epuizat.

În acest volum au fost integrate parțial unele teme tratate anterior de autor în articole științifice și volume, fiind citate corespunzător.

ISBN: 978-973-166-428-6

Cuvânt înainte

Volumul de față a fost realizat în cadrul programului *Acțiune comunicativă și construcția socială a eticii afirmativ-apreciative*, în curs de desfășurare în cadrul Centrului de Cercetări Socio-Umane Lumen din Iași. Ideea de la care a pornit acest proiect este aceea că, odată cu modificările paradigmatiche intervenite în înțelegerea spațiului social, noi forme de acțiune comunicativă vin să le completeze pe cele vechi, sau să le reinterpreteze în maniera specifică acordului interpretativ dominant în noua paradigmă societală. Proiectul are la bază o opțiune construcționistă, conform căreia *realitatea socială este rezultatul unui acord interpretativ, renegociat între actorii comunicaționali și în baza căruia se tranzacționează consensul social*.

Transmodernitatea¹ coexistă în acest moment cu postmodernitatea și de aceea mulți identifică cele două paradigme, considerându-le ca fiind o singură matrice culturală. Noi preferăm să sesizăm, ca distincție între cele două modele, o tendință „centripetă” de focalizare în unitatea fundamentală a lumii pentru transmodernism, respectiv o tendință „centrifugă”, deconstructivă, specifică postmodernității. Postmodernitatea o înțelegem ca pe o revoluție a individului în fața Universului, în sensul afirmării individului și deconstrucției oricăror structuri, în timp ce transmodernitatea este o revenire la unitatea de întemeiere. Crizele societății postmoderne, generate de consumism și post-industrialism sunt – pentru un

¹ Fragment preluat din Sandu Antonio, *Perspective semiologice asupra transmodernității*, Editura Performantica, Iași, 2010.

reprezentant al paradigmei transmoderne – semne ale unei „creșteri fractalice” pe o altă orizontală, nici superioară și nici inferioară calitativ, semne ale unei altfel de modulări ale aceleiași experiențe fundamentale a Unului. În această carte prezentăm o serie de studii în domeniul justiției tranzacționale, restaurative și deliberative, ca forme de alternativă postmodernă la justiția clasică, retributivă și/sau distributivă. Abordarea propusă este una transdisciplinară, și nu interdisciplinară. Prin abordare transdisciplinară ne referim la viziunea lui Basarab Nicolescu care definește teoria zonelor de *transparență la cunoaștere* (Sandu, 2014c). Modelele teoretice și strategiile epistemice care jalonează lucrarea provin din sfera sociologiei juridice și a dreptului, dar sunt analizate dintr-o perspectivă a teoriei acțiunii comunicative propuse de Habermas (1987). Întrucât această teorie este prezentată pe larg în cuprinsul lucrării, și contextualizată la modelul justiției tranzacționale, restaurative și deliberative, nu voi relua în cadrul acestui *cuvânt înainte* decât câteva idei scurte care să introducă cititorul în universul teoretic discutat. Habermas (2000) consideră acțiunea comunicativă ca fiind modelul predilect de exercitare al puterii în societatea contemporană (Sandu, 2014b). Teoria acțiunii comunicative se înscrie pe linia teoriilor critice asupra societății. Un exemplu de practică deliberativă în spațiul public îl constituie *medierea* ca alternativă la sistemul justiției civile sau penale (Popa, 2006). Masificarea societății de consum transformă deliberarea într-o serie de practici seductive, îndepărtând dezbaterea de la caracterul său rațional –discursiv.

O altă presuposiție teoretică a volumului de față o constituie viziunea social – construcționistă. În viziunea lui Gergen (2005), construcționismul social este preocupat de

explicitarea proceselor prin care oamenii ajung să descrie, să explice și să ia act de lumea în care trăiesc și care-i include. Modelul construcționist arată că realitatea este creată în procesul de comunicare cu instrumentele limbajului, fiecare individ influențând și modelând răspunsurile celorlalți (Campbell, Kinsella, Coldicott, 1994). Noi considerăm că această paradigmă poate fi pusă în legătură cu teoria acțiunii comunicative formulată de Habermas (1987). Acesta consideră acțiunea comunicativă ca fiind modelul predilect de exercitare a puterii în societatea contemporană (Habermas, 1987).

Ca atare, transparența la cunoaștere a textului nostru are ca punct de întoarcere perspectivele filosofice menționate, pe care îndrăznim să le așezăm la temelia practicilor alternativelor nejudiciare la rezolvarea conflictului. Trimiterea la textul de lege și analiza juridică, larg reprezentată în cuprinsul volumului, este calchiată pe permanenta întoarcere la semnificațiile ultime, filosofice, ale ideilor analizate. Cu toate acestea, nu realizăm o încercare de filosofie a medierii (Sustac, 2013), efortul nostru în acest sens n-ar fi făcut alceva decât să dublice excelența lucrare pe care o salutăm. Dimpotrivă, mai degrabă ne-am servit de textul juridic, acolo unde a fost cazul, și de perspectiva justiției tranzacționale, restaurative și deliberative, ca alternativă extrajudiciară la justiția clasică, pentru a pune în evidență propriile viziuni și modele asupra însăși ideii de acțiune comunicativă. Abordarea filosofică, cu precădere cea din domeniul filosofiei sociale, este infuzată de gândirea sociologică, comunicatologică, semiotică și nu în ultimul rând, pragmatică. Ceea ce am încercat însă, este o centrare în spațiul transdisciplinar, în acel *no man's land* care asigură replierea transparadigmatică, și reconstituirea discursivă

a obiectului epistemic în funcție de particularitățile subiectului receptor.

În cea de a doua secțiune a lucrării am analizat o altă perspectivă, alternativă la justiția penală de această dată, și anume justiția restaurativă și forma sa particulară, *probațiunea*, pornind de la noile modificări ale acestei instituții socio-juridice - așa cum este defînită de noul cod penal. Și aici am realizat, împreună cu colega mea Elena Unguru, o abordare transparadigmatică cu trimiteri la domeniul justiției penale, a dreptului procesual penal, dar nu în ultimul rând al alternativelor la paradigma prizonocentrică. Am abordat această temă pentru că, din nou, este una specific postmodernă, și anume are la bază opțiunea pentru deconstrucția pedepsei, în chiar alternativa sa restaurativă. Comunicarea este din nou cadrul constitutiv al tuturor modelelor restaurative, iar sistemul de drept procesual penal român se aliază acestei schimbări paradigmatică. Am pornit în analiza acestei modificări de paradigmă de la viziunea lui Foucault, care consideră pedeapsa o *tehnologie a puterii*. Ca atare, am urmărit să arătăm tocmai schimbarea în *tehnologia puterii* exercitată în controlul penalității. Desigur că o parte juridică semnificativă se conturează și în acest al doilea capitol, dar ea va fi însoțită de analiza unor presupoziiții cu caracter filosofic din spatele articolelor de lege. O altă abordare esențială a capitolului provine din sfera asistenței sociale, domeniu din care a emers probațiunea ca practică profesională distinctă.

Antonio Sandu

**CONFLICT, ACȚIUNE
COMUNICATIVĂ ȘI JUSTIȚIE
DELIBERATIVĂ**

Antonio SANDU

Cuvînt înainte. Conflict, acțiune comunicativă și justiție deliberativă

Civilizația creștină aduce și ea o cultură a interdicției alterității în ciuda viziunii profund umaniste a lui Iisus Hristos ca întemeietor a creștinismului. Interdicția alterității, justificată pe baza poruncii “Să nu ai alți Dumnezei în afară de mine”, a permis Bisericii primelor secole creștine să își asume rolul transformării zeilor celorlalte popoare ale Imperiului în demoni. Practica demonizării este cunoscută și în zilele noastre ca strategie de respingere a alterității și justificarea exportului de civilizație. La nivelul grupurilor, marginalii sunt de vină pentru disfuncțiile apărute. Aceștia iau locul străinului din modelul respingerii barbarului, devenind străinul de lângă noi, și mai demn de dispreț.

Societatea postmodernă trece de la o politică a reprimării alterității, la una de promovare a complementarității în care străinul, cel diferit, devine complementar nouă și nu opus (Sandu, 2014a). Acțiunea comunicativă înlocuiește acțiunea strategică (Habermas, 1987). Consensul ia locul păcii romane și dialogul înlocuiește confruntarea. Pe măsură ce puterea devine *soft* (Nye, 2004), marginalii devin o alteritate protejată, iar societatea devine preocupată de constituirea unei culturi a diferenței care să înlocuiască modelul normalizării alterității (Sandu, 2014a).

Reprezentanții postmodernismului își propun să deconstruiască acele valori pe care le consideră imperialism cultural european (Le Biez, 2013). Aceste valori sunt universalismul și progresismul, alături de ele din modelul

cultural european făcând parte democrația, statul de drept, separarea religiei de politică, dreptatea socială, egalitatea în drepturi și demnitatea (Sandu, 2014a). Modelul universalist și progresist al culturii europene este un produs al iluminismului, având la bază modelul cartezian-newtonian, de înțelegere a lumii pornind de la fizică. Fizica vremii înțelegea spațiul și timpul ca fiind infinite. Pentru fizica socială – așa cum Comte definește sociologia – spațiul cultural este universal iar valorile culturale universalizabile, timpul având rolul de a măsura infinitul progres al societății. Spațiul relativizat – ca rezultat al fizicii einsteiniene – generează ideea pluralității culturale și anulează mitul progresului. Principiul inseparabilității din fizică, între obiectul cunoașterii și subiectul cunoscător, generează perspectiva alterității complementare în locul celei disjuncte (Sandu, 2014a).

Necesitatea reflecției asupra dualității dintre sfera publică și sfera privată este argumentată de Habermas prin analizele asupra instituționalismului modern, și asupra societății civile seculare și apolitice (Sandu, 2013a). Societatea civilă este văzută ca o serie reunită de elemente non-statale, constituite cu caracter voluntar, și care structurează opinia publică (Habermas, 1987). Societatea civilă se originează în dreptul natural, constituind un element constitutiv al *filosofiei sociale* cu care Habermas (1987) își propune să înlocuiască *tradiționala filosofie politică*. Habermas (1987) atrage atenția asupra centrării modelului kantian al rațiunii practice pe subiectivitate, în detrimentul intersubiectivității. Presupoziția universalității eului rațional la nivel moral și politic permite gândirii social politice moderne să postuleze universalitatea naturii umane exprimate sub forma drepturilor omului (Bondor, 2011). Teoria lui

Habermas cu privire la *sfera publică* apare ca un răspuns și o completare la viziunea Hannei Arendt (1994). Teoria Hannei Arendt (2007) este utilizată în legătură cu identificarea unui set de criterii normative ale democrației, care apoi sunt comparate cu situația politică a unei societăți actuale, în scopul determinării gradului de democratizare a respectivei societăți (Bondor, 2011). George Bondor (2011) sintetizează cele mai importante modele ale sferei publice, așa cum apar acestea la Jürgen Habermas (1998) și Hannah Arendt (2007):

- modelul reprezentativ liberal vizează necesitatea unei elite politice instruite și capabile de decizii raționale, sfera publică propriu zisă constituind o *piață a ideilor*,

- modelul liberal-participativ centrat pe maximizarea participării politice și civice, precum și pe rolul mobilizator al simbolurilor, al sloganurilor emoționale și al intervențiilor polemice,

- modelul discursiv (sau deliberativ), teoretizat de Jürgen Habermas, este văzut ca domeniu de intersecție a opiniilor publice și private, bazate pe evidențe culturale și care domină viața socială prin intermediul puterii politice și a influenței,

- modelul constructivist, centrat pe inseparabilitatea dintre discurs și putere, pe recunoașterea rolului alterității sociale reprezentată de minorități, și prin acceptarea pluralității de status a actorilor sociali (Bondor, 2011). Modelul rațiunii publice arendtiane este de factură fenomenologică (Sandu, 2013a). Domeniul public, și realitatea socială în sine, este tratată în manieră fenomenologică ca *aparitiție*. Particularitatea gândirii lui Arendt (Bondor, 2011) este afirmația că sentimentul și certitudinea realității provine din *relația* cu ceilalți, fiind astfel determinat de domeniul public.